

Van der Linden karakteriseert de AMVJ als een 'laboratorium van de doorbraak', hetgeen hij adstrueert aan de hand van vier centrale uitgangspunten van Eijkman. 1) Eijkmans streven was de jeugdbeweging uit haar isolement te halen door deze consequent dienstverlenend te maken, en niet tot een instrument te maken om het christelijk geloof, een socialistische ideologie of politieke uitgangspunten uit te dragen. 2) Ze moest zich bovendien richten op de gehele, met name de niet-georganiseerde jeugd. Naast culturele en educatieve activiteiten werd dan ook veel aandacht aan sport besteed (de AMVJ-sportverenigingen floreren tot op de dag van vandaag). 3) De AMVJ bood op die wijze volgens Eijkman een model voor hoe in de rest van de samenleving het verzuilde denken en de maatschappelijke verdeeldheid doorbroken konden worden. 4) Het christelijke geloof was hierbij inspiratiebron. Eijkman en zijn omgeving waren daarbij met name geïnspireerd door de ideeën van de Duitse theoloog Karl Barth. Barth werd een goede vriend van Eijkman. Tijdens de crisisjaren ontplooidde Eijkman een scala aan initiatieven om de nood onder jonge werklozen te lenigen, waarbij hij zijn vleugels breed uitsloeg en zelfs in Nederlands-Indië in korte tijd tal van projecten van de grond wist te krijgen. In de oorlogstijd volgen dan nog een aantal bijzondere boeiende episodes: het conflict met de Nederlandse Unie en zijn verblijf in het gijzelaarskamp Buchenwald. Begin 1945 overleed Eijkman op 52-jarige leeftijd. Hij schaarde zich daarbij in het illustere gezelschap van mensen van wie men zich wel altijd zal blijven afvragen op welke wijze ze hun stempel zouden hebben gedrukt op de naoorlogse jaren. Ook Van der Linden werpt deze vraag op, zij het schoorvoetend. In een kort slothoofdstuk wordt de doorwerking van de ideeën van Eijkman geschetst. Hier nu had ik graag gezien dat Van der Linden ook zijn eigen vleugels wat breder had uitgeslagen door 'het visoen van Eijkman' in een wat ruimer sociologisch kader te plaatsen en mogelijk zelfs verbanden met hedendaagse ontwikkelingen te leggen. Want in zijn detailrijkdom maakt zijn studie zeer tastbaar welk een vitale rol 'het maatschappelijke middenveld' in de vooroorlogse jaren heeft gespeeld. Een vraag die onwillekeurig na lezing opkomt is hoe het in de huidige (postmoderne) tijd met datzelfde middenveld gesteld is — is het inderdaad in vergelijking met de beschreven periode ernstig geërodeerd? —, en: is een krachtig middenveld wel mogelijk zonder de 'visionaire' inspiratie en gedrevenheid waarover Eijkman en ook figuren als Vorrink beschikten? Mogelijk dat Van der Linde er — geheel in de geest van Eijkman — bewust van heeft afgezien al te expliciete conclusies te trekken over dit soort zaken omdat hij vindt dat de hedendaagse lezer zelf maar moet beslissen of hij het boek ook als spiegel wil gebruiken.

Frans Ruiter

J. Huige, *Chris Mol 1892-1979. Van Brabantse dorpsdokter tot nationaal gezondheidspionier* (Dissertatie Universiteit van Tilburg 2004; Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks XXII; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 2004, 432 blz., ISBN 90 70641 73 9).

Deze dissertatie, waarop de schrijver op 18 juni 2004 in Tilburg promoveerde (promotoren de professoren A. J. Bijsterveld en K. Veraghtert), gaat over een Brabantse huisarts en sociaal geneeskundige die tevens bestuurder en organisator was, een tot voor kort zeldzame combinatie van eigenschappen. Jan J. C. Huige (1946) studeerde sociologie in Tilburg en was dertig jaar lang werkzaam in de gezondheidszorg en dan met name in de sector voorlichting en opvoeding. Chris Mol werd in 1892 in het dorpje De Heen (bij Steenberghe in westelijk Noord-Brabant) geboren als zoon van een onderwijzer. Doordat zijn vader een in materieel opzicht voordelig

huwelijk had gesloten kon hij zijn talentvolle zoon laten doorleren op het Canisiuscollege van de paters jezuïeten in Nijmegen, waarna een studie in de medicijnen in Amsterdam volgde. Na zijn afstuderen kocht hij in 1917 de praktijk van een huisarts in Etten (nabij Breda). Daarop volgde in 1922 een huwelijk met Leonie Klep-van den Biesen, de dochter van een welgestelde industrieel in Breda.

In Etten ontpopte Mol zich terstond als een man die het in zichzelf gekeerde dorp, dat betere tijden had gekend en geplaagd werd door grote armoede, verborgen werkloosheid en emigratie, wilde opstoten in de vaart der volkeren. Het grote werktuig was de kruisbeweging, waarmee de arts dr. Penn in 1875 in Noord-Holland was begonnen. In Noord-Brabant werd zijn voorbeeld pas veel later, in 1916, gevolgd door Gribling, een arts in het dichtbij Etten gelegen Oudenbosch. De kruisverenigingen richtten zich op gezondheidsvoorlichting, betere zorg voor moeder en kind, wijkverpleging en de voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten. Later kwamen daar nog de geestelijke gezondheidszorg en de eerste hulp bij ongelukken bij. In de visie van Mol moest de hele katholieke gezondheidszorg rond deze kleinschalige organisatie worden gedrapeerd. 'La croix, c'est moi' was op Mol van toepassing. Van het lokale niveau groeide de dorpsdokter door naar het regionale en vandaar naar het nationale niveau, wat zijn bevestiging vond in de verkiezing tot Tweede-Kamerlid voor de KVP in 1946, alwaar hij als enige medicus de debatten over de ordening van de gezondheidszorg bepaalde. Door zijn toedoen kreeg het particulier initiatief, waarin het kruis een prominente plaats innam, in de Gezondheidswet van 1956 een overheersende plaats toebedeeld.

Huige portretteert met veel details en veel empathie de figuur van Chris Mol als arts, katholiek en Brabander. Als katholiek vertegenwoordigde hij het laicale element tegenover het klerikale. Na de Tweede Wereldoorlog nam een uiterst kleine groep van katholieke leken, allen mannen overigens, het initiatief op veel terreinen van de geestelijkheid over. Als Brabander wilde Mol vooral de achterstand van zijn geboortegewest opheffen zodat niet langer van 'het donkere zuiden' gesproken kon worden. Terecht vergelijkt Huige Mol met de joodse arts en hygiënist Samuel Coronel sr., ook al wegens zijn stijl van werken: aimabel als het kon en vasthoudend als het moest. Mol bracht veel van de idealen van de hygiënisten in praktijk, maar — en dat is een door Huige goed belicht verschil met de negentiende eeuw — dit gebeurde dan wel in een verzuilde omgeving. De verzuiling kreeg de preventieve gezondheidszorg na 1918 sterk in zijn greep. De staat moest de gezondheidszorg overlaten aan het particulier initiatief en deze, voor zover dat nodig was en erom gevraagd werd, subsidiëren.

Mol kon goed organiseren, werkte efficiënt, sprak en schreef vlot en wist tussen de klippen door te zeilen. Zo kwam het in Etten nooit tot een breuk met zijn zwager, de pastoor-deken Van den Biesen, met wiens behoudende ideeën hij het helemaal niet eens was. Hij slaagde er in kruiswerkers, tot 1945 in meerderheid religieuzen, en huisartsen, die elkaar nogal eens als concurrenten zagen, uit elkaar te houden. Het typeert ook de bestuurder-regent dat Mol zich goed wist aan te passen aan de andere wind die er na 1960 begon te waaien. Toen voor hem duidelijk was dat de verzuiling voorbij was en de kruisverenigingen moesten fuseren, werkte hij mee aan de fusie tussen de drie koepels (wit-geel voor de katholieken, groen voor de neutralen en oranje-groen voor de protestants-christelijken) die in 1975 beklonken werd.

Als dissertatie en biografie lijkt mij dit boek zeer geslaagd. Het is een *must* voor hen die zich interesseren voor de geschiedenis van de katholieke gezondheidszorg en de regionale geschiedenis van westelijk Noord-Brabant. Huige toont aan dat de katholieke theorie van de subsidiariteit wel degelijk met goede resultaten in praktijk gebracht werd in het kruiswerk, de tuberculosebestrijding en in de geestelijke gezondheidszorg. Maar, dit was wél aan tijd gebonden: tussen 1918 en ca. 1960-1970, werkte deze oplossing goed, maar na 1945 verdwenen de

goedkope vrouwelijke religieuzen en nam het staatsaandeel in de financiering steeds meer toe. Reeds in de jaren vijftig was het rijk de voornaamste financier en na 1974 ging de overheid ook steeds meer eisen stellen aan de kruisverenigingen.

Op slechts twee punten had ik wat aanmerkingen. De schrijver baseerde zich op tal van bronnen, maar voor het persoonlijk leven van Mol waren het familiearchief, 27 individuele interviews en een groepsgesprek met enkele oud-patiënten onmisbaar. Het familiearchief is nog in particulier bezit en dus niet zomaar toegankelijk. Bezwaarlijker is dat de vindplaats van de teksten van de interviews niet wordt opgegeven. Een wetenschappelijke publicatie moet echter wel verifieerbaar blijven en aan deze voorwaarde wordt zo niet voldaan. Dit probleem speelt ook bij ander onderzoek naar de twintigste eeuw en vraagt om een afspraak of zelfs een richtlijn. Kan het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap hier geen voorzet geven?

Een punt waarop ik van mening verschil met Huige is zijn en ook door anderen geponeerde stelling dat het rijk vóór 1945 in gebreke bleef op het terrein van de volksgezondheid of, in meer algemene termen gesteld, dat de overheid zich weinig aan de volksgezondheid gelegen liet liggen. De door de drie grote confessionele partijen beheerste kabinetten gingen uit van een ondersteunende rol van de staat. Deze conceptie was tot lang na de Tweede Wereldoorlog dominant en werkte, zoals Huige zelf aantoonde, goed. Daar kwam nog bij dat als de staat al werd geroepen om in de gezondheidszorg tussenbeide te komen of een poging daartoe ondernam, zij belandde in een moeras van met elkaar conflicterende belangen en twistende organisaties. Een voorbeeld is het plan van minister van arbeid Aalberse en zijn directeur-generaal van de volksgezondheid, mr. L. Lietaert Peerbolte, uit 1919 om een landelijk netwerk van regionale gezondheidsdiensten op te richten. Dit stuitte in medische kringen meteen op een 'ja-maar', om maar niet te spreken van de ziekenfondsoorlog die in de jaren dertig zijn hoogtepunt bereikte en waar menig beleidsman en topambtenaar tureluurs van werd. Al met al doet dit niets af aan de kwaliteiten van dit boek dat ik met plezier gelezen heb.

Ton Kappelhof

A. Linders, *'Frappez, frappez toujours!'. N. S. Corry Tendeloo (1897-1956) en het feminisme in haar tijd* (Dissertatie Utrecht 2003; Hilversum: Verloren, 2003, 287 blz., €25,-, ISBN 90 6550 765 5).

Wie kent haar nog: Corry Tendeloo? De hartstochtelijk feministe uit de jaren vijftig, die als lid van de Tweede Kamer belangrijke successen boekte in de strijd om gelijke rechten voor vrouwen? Bijna niemand, is het simpele antwoord; er bestaan zelfs vrouwelijke partijgenoten (PvdA) bij wie geen enkele bel gaat rinkelen als haar naam wordt genoemd. Misschien is dat ook helemaal niet zo verwonderlijk. Feminisme wordt nu eenmaal niet met de jaren vijftig geassocieerd. Als men kennis heeft van zijn geschiedenis, dan weet men van een eerste golf en van een tweede golf. Tijdens de eerste feministische golf (vanaf het einde van de negentiende eeuw tot ca. 1920) vormde onder meer het verwerven van kiesrecht voor vrouwen een voornaam strijdpunt. Tijdens de tweede golf, die eind jaren zestig van de twintigste eeuw begon, strenden de feministen tegen de vele belemmeringen in de maatschappij om ook daadwerkelijk gelijk te zijn aan mannen, om ook daadwerkelijk gebruik te kunnen maken van verworven 'gelijke rechten.'

Maar wat gebeurde er tussen de twee feministische golven in? In het tijdvak dus van pakweg 1920 tot 1965? Over een belangrijk deel van deze tussenperiode gaat het proefschrift van